

III. POMPEU FABRA, FILÒLEG I GRAMÀTIC

FABRA ENTRE EL PENSAMENT JERÀRQUIC

I EL PENSAMENT FUNCIONAL

XAVIER LAMUELA,

UNIVERSITAT DE GIRONA

INTRODUCCIÓ

A fi de proposar un acostament a la concepció fabriana de les llengües i de la posició d'aquestes dins de la vida de la societat, caldrà fer una reflexió prèvia sobre les nocions d'*ideologia* i de *representacions socials*. L'ús habitual del terme *ideologia* confon les concepcions de la realitat pròpies d'individus i de col·lectivitats amb les apreciacions esbiaixades que inevitablement contenen. Al meu parer, el punt de partida per a l'estudi de les ideologies és justament la distinció entre les concepcions de la realitat i les distorsions que comporten. Començo, doncs, la meva exposició justificant l'ús del terme *representacions* per a referir-se al que he anomenat *concepcions de la realitat* i plantejant l'estudi del caràcter *ideològic* que poden tenir aquestes representacions. Sobre aquesta base teòrica i utilitzant una sèrie de citacions de textos de Fabra, situaré succintament les seves representacions socials i lingüístiques dins de la seva època tot tenint en compte el seu enquadrament sociopolític, faré una caracterització global de com va concebre la seva feina de codificació lingüística i miraré de mostrar com aquesta cobra sentit en una perspectiva de l'acció per sobre del caràcter simbòlic inherent a les representacions i, d'una manera destacada, als seus components més marcadament ideològics.

1. IDEOLOGIA O REPRESENTACIONS?

Considero que es fa un ús abusiu del terme *ideologia* que el confon amb la concepció de la realitat pròpia dels individus, dels grups i de les col·lectivitats. Indubtablement, aquesta concepció conté sempre biaixos i deformacions fortament condicionats pels interessos i els valors que la generen i la sustenten i que deriven en últim terme de la impossibilitat de disposar d'una visió de la realitat exhaustiva i rigorosament objectiva. Dit això, cal subratllar que la distinció entre cada concepció de la realitat, vista com a tal, i el grau observable de distorsió que conté és precisament la base de l'estudi de les ideologies; una altra mena de plantejament ens aboca amb massa facilitat al relativisme que redueix totes les concepcions de la realitat a *ideologies*, les quals, segons el gust de cadascú, poden ser igualment legítimes o igualment pernicioses. Tenint en compte les característiques del nostre objecte d'estudi, caldrà centrar-se en les representacions relatives a la llengua, però sense perdre de vista que no són altra cosa que un aspecte, o un cas particular, de les representacions del conjunt de la realitat. S'ha difós l'ús de l'expressió *ideologia lingüística* per a l'objecte de la recerca «on cultural conceptions of language —its nature, structure, and use— and on conceptions of communicative behavior as an enactment of a collective order» (Woolard i Schieffelin, 1994, p. 55). Aquest ús de l'expressió *ideologia lingüística* es decanta per la segona de les dues interpretacions assenyalades per Eagleton (1991, p. 2-3) d'allò que es considera com a *ideologia*: una que implica un sentit de no veure la realitat

com cal, i una altra que, conceben la ideologia com un «conjunt de creences orientades a l'acció», deixa aquesta qüestió oberta.¹

La tradició sociolingüística francesa (vegeu Boyer, 1991; Branca-Rosoff, 1996; Boix i Vila, 1998, p. 156-180) ha consolidat l'ús de l'expressió *representacions lingüístiques* per a una noció que admet de ser definida en els mateixos termes que utilitzen Woolard i Schieffelin per a la ideologia lingüística. El terme *representacions* emprat en aquest sentit prové dels treballs de psicologia social iniciats per Serge Moscovici (1961) i és definit per Jodelet (1993, p. 36) com «une forme de connaissance, socialement élaborée et partagée, ayant une visée pratique et concourant à la construction d'une réalité commune à un ensemble social». L'autora precisa: «Également désignée comme " savoir de sens commun " ou encore " savoir naïf ", " naturel ", cette forme de connaissance est distinguée, entre autres, de la connaissance scientifique».

El més útil seria poder fer la distinció entre, d'una banda, les concepcions de la realitat enteses d'una manera general i, de l'altra, allò que n'augmenta el caràcter de visió distorsionada del seu objecte. Quan Eagleton (1991, p. 12) ens diu que «what persuades men and women to mistake each other from time to time for gods or vermin is ideology», costa de pensar tot simplement en concepcions culturals sobre la realitat. Utilitzo, doncs, el terme *representacions* —socials, en general, o lingüístiques, en particular— per a parlar d'aquestes concepcions i reservo el terme *ideologia*, o més aviat l'adjectiu corresponent, per a destacar el grau de distorsió present en unes representacions determinades. És interessant d'observar que Woolard (1998, p. 3) dona aquesta definició d'*ideologia lingüística*: «representations, whether explicit or implicit, that construe the intersection of language and human beings in a social world are what we mean by 'language ideology'».

És veritat que la insistència dels psicòlegs socials a marcar distàncies entre les representacions i el coneixement científic pot portar a creure que aquest es mou en un món de neutralitat objectiva: res més lluny de l'experiència. Perquè l'ús que propugno del terme *representacions* sigui útil, cal entendre que el coneixement científic s'orienta d'una manera diferent, en el sentit que es dota de mètodes explícits de recerca crítica, però que no es desempallega pas de les representacions socials generals dels recercadors que el desenvolupen. Podríem dir que les representacions socials es constitueixen com a *teoria llegada* de la realitat o d'alguns dels seus aspectes i que, si bé aquesta teoria és diferent de les *teories acadèmiques* o pròpies dels *experts*, ni l'una ni les altres estan exemptes de proporcions variables de distorsió *ideològica*.

Una darrera qüestió és que existeix un ús ben arrelat del terme *ideologia* per a referir-se a una manifestació concreta de les representacions socials com és l'enquadrament sociopolític dels individus. És un ús que em sembla legítim —o almenys pràctic— de mantenir, tot tenint en compte les distincions que he fet fins ara.

1. «Thirdly, we can note that some of these formulations involve epistemological questions —questions concerned with our knowledge of the world— while others are silent on this score. Some of them involve a sense of not seeing reality properly, whereas a definition like 'action-oriented sets of beliefs' leaves this issue open.»

2. UN ACOSTAMENT A L'ESTUDI DE LES REPRESENTACIONS

Tal com he anat avançant, observar la realitat comporta la necessitat d'enfocar determinats aspectes i negligir-ne d'altres; qualsevol observació té el caràcter d'una teoria de la realitat i no pot tenir el d'una seva reproducció objectiva i encara menys exhaustiva. En aquest plantejament, per a parlar de realitat adopto una perspectiva de realisme crític que la considera com el món de la nostra experiència.

Les nostres representacions comporten una sèrie de factors implicats els uns en els altres i en relació d'interacció:

a) Una observació de la realitat, interpretada a través d'una determinada concepció del món, que comporta un sistema de valors i respon a determinats interessos.

b) La producció d'un discurs que formula les representacions, avalua la realitat observada en funció dels valors i dels interessos propis i proposa intervencions orientades a mantenir la situació o a canviar-la en alguna mesura. Es tracta d'un discurs definidor, valoratiu i orientat a l'acció, o conatiu.

c) Una activitat que es constitueix en reflex de les pròpies representacions i en model de la seva difusió i que produeix condicions materials o socials de canvi de les representacions i dels comportaments.

d) Una presa de posició en una dinàmica de contrast dels propis valors i interessos amb els dels altres i d'ús dels recursos disponibles per a fer-los acceptar i obtenir-ne la realització. En aquesta perspectiva, les representacions s'inserixen en una dinàmica de poder.

Aquests valors i interessos tendeixen a definir-se en uns principis de referència (Pi, 2019, p. 20 i 33; Van Dijk, 1998, p. 8), que actuen com a supòsits representacionals en el sentit que es prenen com a postulats de base en funció dels quals s'organitzen les representacions. Els principis de referència poden ser:

1) Interpretatius, si defineixen el funcionament de les entitats, dels agents i dels fets identificats per l'experiència i dels espais en què es troben i operen, així com de les relacions entre tots ells.

2) Simbòlics, si atribueixen a les entitats, als agents, als fets, als espais i a les relacions valors que es defineixen a partir d'apreciacions subjectives de caràcter connotatiu.

3) Valoratius, si classifiquen les entitats, els agents, els fets, els espais i les relacions en funció dels valors i dels interessos dels subjectes de les representacions.

4) Normatius, si són concebuts com a normes d'organització o de comportament.

Les distorsions que actuen sobre les representacions es valen dels mecanismes que enfoquen determinats aspectes de la realitat i en negligeixen d'altres i així oculten certs funcionaments materials i socials en funció dels valors i dels interessos dels agents. L'ocultació dels fenòmens socials s'ha anomenat *naturalisme*, en el sentit que permet de presentar situacions originades en accions humanes com si fossin realitats independents, *naturals*, susceptibles d'adquirir valor

normatiu a causa d'aquesta seva *naturalitat*; Woolard (2016, p. 30-31) diu del *naturalisme sociolingüístic*: «Such naturalism is opposed to recognition of the agency of speaking subjects, and to a historicized image of language as constructed by human action».² De manera característica, s'ignoren una sèrie de distincions pertinents i s'atribueix a certs principis de referència un caràcter absolut que n'exagera el valor i l'abast. L'absolutització dels principis els confereix un caràcter hieràtic en oposició al dinamisme del funcionament del que anomenem realitat, sempre canviant; però l'absolutització del principi de canvi constant també és una de les formes de distorsió ideològica, que pot caure en l'empirisme incapaç de produir abstraccions o generalitzacions que Moulines (2001, p. 35) posa en evidència: «Pues bien, si algo hemos aprendido del desarrollo de la filosofía de la ciencia del siglo xx es que la epistemología positivista o empirista radical es definitivamente insostenible».

El cas de l'empirisme radical ens porta a l'observació que els mecanismes de distorsió que intervenen en la producció de les representacions, paral·lelament a com absolutitzen els principis de referència, també absolutitzen els postulats emprats per a l'anàlisi de la realitat. El postulat construccionista segons el qual els humans operem amb interpretacions de la realitat i no pas utilitzant-ne projeccions objectives (Berger i Luckmann, 1996; Burr, 2003), que és coherent amb la noció de les representacions que defenso aquí, sovint és utilitzat ignorant que la *construcció* d'aquestes interpretacions actua a partir d'objectes de l'experiència i que és pertinent un examen epistemològic de la relació entre l'objecte i la interpretació que se'n fa, examen que desqualifica la pràctica sistemàtica de fer passar bou per bèstia grossa. Si existeix un *realisme ingenu* que ignora el component interpretatiu de les nostres *teories de la realitat*, també hi ha un *construccionisme ingenu*, relativista, que prescindeix dels graus de coherència entre les construccions de la realitat i els objectes d'aquestes construccions, del qual dona exemples Burr (2003, p. 88-94).

Una mostra d'aquest empirisme la trobem en les afirmacions de Joseph (2004, p. 84 i 90), que oposa sense matisos les simples constatacions empíriques a les construccions marcadament ideologitzades, *essencialitzades*, ignorant de manera completa la qüestió de la pertinència de les teories de l'experiència en termes d'adequació al seu objecte i de l'operativitat que en deriva:

Any approach to language that looks beyond 'people talking' to find a system that structures what they say, can be described as a form of essentialism, the modern equivalent of medieval realism and ancient naturalism. [...] what unites all linguistic essentialists is the belief that deep and true functioning of language is to be located outside the human will, usually in some version of an unconscious mind; or in 'society', still understood as some sort of quasi-metaphysical force emanating from groups of people and above the individual will; or in the workings of semiotic systems themselves, again some kind of nebulous, metaphysical realm. [...]

2. Aquest ús de l'expressió *naturalisme* pertany a una tradició acadèmica diferent de la dels estudis d'història literària que utilitza pertinentment Murgades (2013).

[...] essentialism versus constructionism is not as mutually exclusive a distinction as it is normally taken to be, when what is being constructed is, in effect, an essentialising myth.

D'altra banda, les afirmacions sobre la realitat adquireixen un fort caràcter ideològic quan, sovint formulades des de posicions d'autoritat, s'expressen de manera sumària, prescindint de precisions i matisos prou rellevants per a canviar-ne la denotació i les implicacions.

Un mecanisme típic de distorsió, associat de fet a l'absolutització dels principis de referència, és la hipertròfia del simbòlic, que opera privilegiant les apreciacions connotades i subjectives per sobre de l'anàlisi dels funcionaments materials i socials. L'ocultació dels funcionaments constatables sovint es produeix presentant les referències al simbòlic com si fossin interpretacions efectives de funcionaments reals. La referència a presumptes funcionaments de la realitat que no són altra cosa que emanacions d'una concepció fortament simbòlica de l'experiència sol produir una dissociació entre valors i interessos, de tal manera que donar la preeminència a certs valors indueix fàcilment a comportaments que perjudiquen els interessos pràctics de qui els la dona.

Un altre ús distorsionat dels principis de referència consisteix a atribuir caràcter normatiu a principis merament interpretatius o simbòlics. Es basa en una confusió entre les (presumptes) constatacions i les normes de comportament, entre el descriptiu i el conatiu. Aquesta confusió vol ignorar que l'acció depèn de decisions o de moviments associats als propis valors i interessos i que té com a efecte ocultar-los, de tal manera que imposa l'acció associada a valors i interessos no explicitats.

L'adhesió als propis valors i interessos, en ella mateixa legítima, sol confondre'ls amb principis als quals s'hauria d'adequar tothom tot subordinant-hi els seus. Aquesta actitud condueix a una jerarquització ideologitzada dels objectes de l'experiència que, d'acord amb el que ja he dit, es presenta sovint, no com una exposició de les pròpies preferències, sinó com una descripció objectiva i com una base normativa.

Podem establir, doncs, una sèrie de mecanismes rellevants de distorsió de les representacions:

- 1) Absolutització dels principis de referència.
- 2) Absolutització dels postulats utilitzats per a interpretar la realitat.
- 3) Absolutització de les afirmacions que es fan sobre la realitat.
- 4) Hipertròfia del simbòlic.
- 5) Presentació del simbòlic com a informatiu.
- 6) Presentació del simbòlic i de l'informatiu com a normatius.
- 7) Jerarquització dels objectes de l'experiència en funció de determinats valors i interessos.

L'estudi de la ideologia hauria de consistir en l'anàlisi d'aquests mecanismes i d'altres de semblants que es puguin identificar. Aquest estudi haurà de tenir en compte el caràcter dominant de certs principis de referència regit per la dinàmica social i com aquesta dominància de determinats principis es relaciona

amb els recursos de què disposen alguns grups socials per a fer prevaldre els propis valors i interessos.

Podem reprendre la distinció que va fer Mannheim entre *ideologia* i *utopia* per a aplicar-la a dues menes d'orientació de les representacions i de les distorsions ideològiques que contenen. Mannheim (1936, p. 36) afirma el següent a propòsit del concepte d'*ideologia*:

The concept 'ideology' reflects the one discovery which emerged from political conflict, namely, that ruling groups can in their thinking become so intensively interest-bound to a situation that they are simply no longer able to see certain facts which would undermine their sense of domination.

Més endavant ens diu que:

The concept of *utopian* thinking reflects the opposite discovery of the political struggle, namely that certain oppressed groups are intellectually so strongly interested in the destruction and transformation of a given condition of society that they unwittingly see only those elements in the situation which tend to negate it. Their thinking is incapable of correctly diagnosing an existing condition of society. They are not at all concerned with what really exists; rather in their thinking they already seek to change the situation that exists. Their thought is never a diagnosis of the situation; it can be used only as a direction for action.

Les formulacions de Mannheim, on es parla explícitament de formes de pensament que oculten funcionaments de la realitat, corresponen de manera ben clara a la descripció de mecanismes ideològics en el sentit utilitzat aquí. És possible, però, donar-los un abast que compregui també les representacions de manera general i utilitzar-les per a caracteritzar dues menes d'actituds en relació amb la concepció de la realitat: una d'orientada al manteniment de l'*statu quo* i una altra d'abocada al canvi; una de conservadora i una que comprèn les posicions reformistes i revolucionàries. La primera correspon a la posició de qui considera satisfets els propis valors i interessos o de qui, per raons simbòliques, assumeix la pròpia subordinació; la segona és pròpia de qui sent que cal canviar una situació en què al seu propi grup o a una part important de la societat li és imposada una posició subordinada. Cal remarcar, però, que, d'una banda, des de posicions conservadores també es poden desitjar canvis que acomodin la situació social als propis valors i interessos i que, de l'altra, els discursos fortament connotats amb valors de canvi poden ser netament reaccionaris, com és el cas ben conegut dels discursos feixistes.

3. LA BASE COMUNA DE LES REPRESENTACIONS DE COMENÇAMENTS DEL SEGLE XX

Van Dijk (2003, p. 22) estableix la noció de *base comuna* —*common ground, fundamento común*— com el conjunt de creences que no es qüestionen dins d'una

cultura determinada. Pi (2019, p. 20-21) observa que una base comuna pot ser present en les representacions d'un conjunt cultural extens i que l'organització del món en estats és vista dins de la nostra societat com una d'aquestes representacions que només es qüestionen de manera marginal.

Estudiar el món de representacions en què operava Fabra comporta tenir en compte la base comuna europea del seu temps, que, no cal dir, se sobreposa en molts aspectes a les pròpies d'èpoques anteriors i posteriors. Hi destacaven:

- 1) La concepció del món dividit *naturalment* en estats.
- 2) L'associació entre estats i *llengües nacionals*.
- 3) La concepció de la història com a procés evolutiu, amb representacions que van del teleologisme de base religiosa a l'ideal de progrés.
- 4) El racionalisme i el funcionalisme, generalment associat a l'ideal de progrés.
- 5) Una concepció jeràrquica de l'organització de la realitat i particularment de les societats humanes.
- 6) La confiança en l'actuació de minories socials actives, particularment les formades per intel·lectuals, en la transformació de la societat.

En la posició de Fabra, com en la d'altres intel·lectuals catalans de la seva època, l'objectiu a aconseguir era l'*homologació* de la nació catalana amb les altres nacions i la de la llengua catalana amb les altres llengües nacionals. En paraules de Riba (1918, p. 1):³

[...] essent el fet de la llengua un fet de llibertat, és a dir <, > de creació, era possible que els catalans, des d'un donat moment, *volguessin* no sols purificar la llengua, sinó, més, arbitrar-la per formar-ne un idioma modern, expressió viva d'un esperit així mateix modern i viu.

El desenrotllament d'aquesta aspiració <, > coincideix, potser més ben dit seria que fa un sol procés, amb el desenrotllament de l'ideal català de ser, íntegrament, nació entre les nacions.

Dins del context de la base comuna que concep un món dividit en estats, un cop que es considera com a nacional la comunitat a què es pertany, renunciar al propi estat és tant com acceptar la situació subordinada i el risc d'anul·lació com a fets definitius. Cal remarcar que les diverses crítiques aplicades als nacionalismes, a part, en teoria, de la pròpia de l'anarquisme, no arriben a situar-se fora d'aquesta base comuna. Sovint qui discuteix el caràcter de nació d'una col·lectivitat que protagonitza un moviment de nacionalisme reivindicatiu, malgrat el que pugui declarar, no fa altra cosa que combatre els valors i els interessos dels altres des de l'adhesió als propis.⁴

El tombant de segle del XIX al XX representa la culminació del procés històric de modernització a les societats de tipus europeu, el qual comporta el

3. Dec aquesta citació a Murgades (2012, p. 186).

4. Aquí no hi ha espai per a discutir, ni tan sols de manera succinta, les bases dels nacionalismes. Per a una teoria bàsica del nacionalisme ètnic, vegeu Moulines (2001).

desenvolupament de l'organització i dels ideals democràtics, però també un període de màxima explotació econòmica del treball assalariat i d'apogeu del colonialisme. En aquest període, tenen un paper rellevant en l'àmbit de les representacions aquelles que afavoreixen o que s'oposen a les situacions de dominació de l'home per l'home. Però, deixant entre parèntesis les posicions ultraconservadores que encara es remetien als valors de l'antic règim, les posicions enfrontades se sustenten totes dues en la base comuna constituïda pels principis del racionalisme, el funcionalisme i l'ideal de progrés, dins de la concepció de la història com a procés de canvi. Els principis esmentats poden desembocar en posicions utilitaristes que justifiquen les situacions de dominació des d'un punt de vista funcionalista segons el qual el darwinisme social explicaria la posició dels forts com a resultat d'un procés natural i el sacrifici dels febles, confós amb l'esforç dels forts, perseguiria la recompensa del progrés de la humanitat. Dins del camp oposat, trobem les posicions dels que aspiren a una societat que esdevingui més justa gràcies al progrés de la humanitat obtingut mitjançant l'acció d'élits actives que encapçalen una acció regida per la racionalitat i les concepcions funcionals.

En tots dos casos s'observa una concepció jeràrquica segons la qual determinats grups humans es constitueixen en élits situades per sobre dels altres, sigui perquè tenen una posició social i econòmica dominant, sigui perquè adopten el paper de capdavanters del canvi social. Riquer, al seu article sobre el context històric de Fabra (Riquer, 2016, p. 42-43), destaca precisament com una característica de l'època el paper dels intel·lectuals com a minories socials actives:

La lluita per la llibertat d'expressió serà el símbol dels nous temps que protagonitzaven els intel·lectuals. [...]

En efecte, ja no serà la família, o el rang social heretat, el que donarà autoritat i prestigi social. Enfront de les velles jerarquies heretades per la sang, o pels diners, sorgiran uns nous protagonistes que s'imposaran gràcies als seus propis mèrits i als coneixements adquirits. I aquests difondran un conjunt de sabers que es presentaran no sols com a més moderns, més actuals i més científics, sinó també com a més justos socialment, més democràtics i més racionals.

En les posicions utilitaristes, de manera paral·lela a la de la jerarquitització social, determinades llengües tenen el privilegi de merèixer ser utilitzades en tots els àmbits mentre que d'altres estan condemnades a un ús limitat i eventualment a ser abandonades (Ninyoles, 1971, p. 69; Aracil, 1983, p. 55-56; Lamuela, 1994, p. 71-73). Existeix una concepció dual de les llengües associada als processos de modernització segons la qual hi ha una disposició jeràrquica de subordinació i supraordinació entre llengües de tal manera que les unes es conceben com a ben delimitades i organitzades estructuralment i s'associen a un espai de referència ben definit (generalment el de la nació o el de l'estat), a la racionalitat, a les relacions secundàries, al valor pràctic i al progrés i a l'ascens social, mentre que les altres —dialectes, *patois*— es defineixen de manera imprecisa tant estructuralment com en la seva extensió territorial i s'associen a l'emoti-

vitat, a les relacions primàries, a les activitats poc dignes de consideració, al món tradicional i als estaments desfavorits.

4. EXEMPLES DE DISCURS IDEOLÒGIC EN TEXTOS D'AUTORS CONTEMPORANIS DE FABRA

4.1. *El discurs ideològic de dos lingüistes contemporanis de Fabra*

Serà oportú d'il·lustrar alguns aspectes del que acabo de dir amb exemples de discurs marcadament ideològic de dos lingüistes insignes contemporanis de Fabra: Antoine Meillet (1866-1936) i Ramón Menéndez Pidal (1869-1968). Cal advertir que a aquestes observacions aquí no se'ls vol donar més abast que la dita il·lustració i que només un estudi extens i sistemàtic podria permetre d'extrapolar-les a una consideració general del pensament o de la personalitat dels lingüistes en qüestió.⁵

4.2. *El discurs ideològic de Ramón Menéndez Pidal*

Ramón Menéndez Pidal forneix un exemple extrem del que he anomenat absolutització dels principis de referència, amb la seva essencialització de la nació espanyola. Tal com mostra Reimond (2009), feia perfectament seu l'objectiu del Centro de Estudios Históricos, fundat el 1910 i al qual va estar fortament vinculat des del primer moment (Reimond, 2009, p. 153):

Cultiver le « patriotisme », rechercher « l'Être historique de la patrie » et « l'esprit de l'Espagne ». Telle est la finalité des travaux de l'ensemble des sections du CEH. L'histoire qui s'écrit entre ses murs est bien celle d'une Espagne éternelle, « métaphysique », pourvue, selon un modèle essentialiste, d'un ensemble de caractères nationaux permanents destinés à différencier et à singulariser l'histoire des Espagnols, dont le destin est la réalisation et la défense de l'unité politique du pays.

Reimond (2009) analitza els pròlegs que Menéndez Pidal va escriure per a tres volums de la *Historia de España* que dirigia (Menéndez Pidal, 1935, 1940 i 1947) i confirma aquesta concepció de la història. De manera significativa, el primer volum, del 1947, té com a títol *España prehistórica*. Per exemple, les línies següents es poden considerar una síntesi del que troba en relació amb l'època romana (Reimond, 2009, p. 168):

5. El tema del nacionalisme essencialista de Menéndez Pidal és desenvolupat extensament per García Isasti (2004); jo he seguit per a les meves observacions l'article de Reimond (2009). Com a suport per a la discussió sobre els textos de Meillet he explorat els volums editats per Auroux (1988) i Bergounioux i Lamberterie (2006).

Célébration de la geste des peuples autochtones luttant pour leur « indépendance nationale », apologie de l'action des Hispaniques qui écrivent les plus belles pages de l'histoire culturelle et politique de l'Empire romain, exaltation des Césars espagnols, du rôle pionnier de l'Hispanie dans la diffusion et la défense de la foi catholique, enracinement de l'unité nationale dans le sentiment provincial hispanique, autant de thèmes témoignant du nationalisme inquiet qui imprègne l'historiographie pidaliene.

Aquest nacionalisme essencialista de Menéndez Pidal té un paper central al seu article «Cataluña bilingüe» (1902), que defensa el manteniment del català com a llengua subordinada respecte a l'espanyol en una situació més tard anomenada de diglòssia i que va desencadenar una sèrie de respostes irades d'intel·lectuals catalans i les prop de 350 pàgines de les «Questions de llengua y literatura catalana» de mossèn Alcover (Perea, 2005, p. 263-292).⁶ Hi llegim:

Y no sólo tocaba la castellanización á la clase elevada, á los literatos y eruditos; sino que el pueblo, que jamás había comprendido la fría escuela lemosina, al sentir ahora el inflamado aliento de una literatura nacional, despertó de su largo sueño y concibió una poesía popular rica y variada, como hasta entonces no había tenido. Aprendió de memoria los romances castellanos, y los repitió sin cesar, como modelo admirable; de tal suerte que luego, al imitar su metro y su estilo en lengua catalana, queriendo ennoblecer la propia poesía la salpicaba de voces castellanas, para darle así un aire más heroico y elevado. Y este curioso fenómeno, estudiado por un eminente sabio catalán, Milá y Fontanals, sucedió por acatamiento necesario á toda superioridad que descuella y que atrae la imitación; por fuerza del encanto irresistible de un sentimiento artístico más elevado, y no ciertamente por la presión centralizadora, que en todas partes descubren los catalanistas.

77

A part de la concepció de la nació com un fet essencial que, lluny de ser un producte de la història, n'és el motor —«el pueblo [...] al sentir ahora el inflamado aliento de una literatura nacional, despertó de su largo sueño y concibió una poesía popular rica y variada»—, aquest fragment exhibeix el fenomen de *naturalització* dels fets socials que converteix els factors econòmics i polítics de l'hegemonia castellana en la «fuerza del encanto irresistible de un sentimiento artístico más elevado». No cal dir que, en la mateixa línia de la predestinació nacional de tots els que van acabar sent súbdits de la corona espanyola, l'occità de «la fría escuela lemosina» era «una lengua extraña», objecte d'un «esfuerzo de imitación extranjera».

A més d'aquests mecanismes d'absolutització dels propis principis, es fa evident l'adhesió acrítica als propis valors i interessos que estableix una jerarquia que els és favorable, dissimulada en les declaracions de superioritat naturalista que hem vist i en consideracions utilitàries, també naturalistes, que justificarien l'abandonament dels valors i interessos propis per part dels altres:

6. García Isasti (2002) comenta l'article dins del context de les intervencions públiques de Menéndez Pidal a l'època; Murgades (2006, p. 106-111) en fa un comentari crític.

Pero ocurre preguntar: ¿cuál es mayor injusticia? ¿Pedir á los catalanes que oficialmente se sirvan del idioma español, que tan metido en las entrañas llevan, ó pretender que cada individuo quite tiempo y atención á sus quehaceres, para hacer estudios de purismo, y violentos esfuerzos para descastellanizar lo que á la boca se le viene castellanizado? Creo que exigir á cada catalán que pierda el tiempo ensayándose en remedar á Muntaner y á Desclot, es desconocer que el lenguaje ha de mirarse como algo útil para servicio de un pueblo, y no á modo de lujo ruinoso é insoportable.

Tot el text, d'altra banda, és ple d'afirmacions absolutes, emeses des d'una pretesa posició d'autoritat, que, de fet, són sistemàticament fruit d'errors factu- als i metodològics deguts a l'ocultació de factors rellevants. Segons l'autor «los reyes de Aragón [...] usaban el español [es refereix a l'aragonès] no solo en las cortes de Aragón, sino en las relaciones exteriores»;⁷ el fet és que l'aragonès era la llengua de relació amb Aragó i els regnes de la península Ibèrica, altrament les llengües de la diplomàcia eren el català, utilitzat abundantament, i el llatí.⁸ D'acord amb Menéndez Pidal, l'alguerès seria la prova que el català ja estava fortament espanyolitzat al segle XIV; els hispanismes que presenta no tindrien res a veure, doncs, amb el fet que Sardenya es va mantenir en contacte regular amb la península Ibèrica fins al segle XVIII. Enfront d'una munió de trets fonètics, gramaticals i lèxics que diuen el contrari, un sol tret, la pronunciació [y] de la *u* originària en occità, demostraria la filiació diferent d'aquesta llengua i el català. Tots aquests errors són indubtablement el resultat del prejudici i del biaix ideològic amb què està escrit l'article.

78

4.3. *El discurs ideològic d'Antoine Meillet*

L'anàlisi dels textos de Meillet ens dona la imatge d'un conjunt de representacions que mostren una versió exacerbada dels trets que he destacat com a propis de la base comuna de l'època. La divisió del món en estats i l'associació entre aquests i les *llengües nacionals* són temes recurrents del seu llibre *Les langues dans l'Europe nouvelle*, publicat el 1918 i reeditat el 1928, en una versió notablement modificada i acompanyada d'una extensa «Statistique des langues de l'Europe»

7. La citació seguida fa: «[...] los reyes de Aragón, aun los de la dinastía catalana, empleaban el catalán solo en Cataluña, y usaban el español no solo en las cortes de Aragón, sino en las relaciones exteriores, lo mismo con Castilla ó Navarra que con los reyes in fieles de Granada, de África o de Asia [...]».

8. Vegeu, sobre aquesta qüestió, Badia (2014) i la bibliografia bàsica que dona. Com a referència indicativa, podem dir que a l'edició de les obres de Bernat Metge (1975) es donen vint-i-set lletres redactades per aquest autor com a secretari reial. La majoria són òbviament en català. Dues són en aragonès: les adreçades al governador d'Aragó i a la reina regent de Castella. S'utilitza el llatí per a escriure als ciutadans de Messina i als cardenals presents al concili de Pisa, del 1409. N'hi ha una d'adreçada «al rei dels turcs», una altra al soldà d'Egipte i una altra al rei de França: totes tres són en català.

(p. 291-484) deguda a Lucien Tesnière. D'altra banda, marquen fortament el discurs de Meillet:

1) Una determinada concepció del progrés humà, marcada pel cientisme i l'utilitarisme.

2) El racionalisme reduccionista i l'hiperfuncionalisme, general i lingüístic.

3) La concepció jeràrquica de l'organització social i de les llengües, en funció dels paràmetres culturals europeus.

4) La confiança en l'actuació de minories socials actives, particularment les elits culturals, en la transformació de la societat i també de la forma i del funcionament de les llengües.

Una breu anàlisi de *Les langues dans l'Europe nouvelle* (1918 i 1928), complementada per una citació particularment significativa provinent d'una ressenya (Meillet, 1926-1927), ens permetrà de constatar l'existència d'aquests principis absolutitzats darrere del seu discurs.

A la introducció de l'edició del 1918 (p. 12), llegim: «La pensée scientifique doit demeurer à l'abri du trouble causé par les événements. On a cherché à ne rien mettre ici à quoi tout savant, même d'une nation ennemie, ne puisse et ne doive souscrire». Malgrat la situació de guerra cruenta, ja és alarmant que aparegui d'entrada en un llibre que es vol «científic» la noció de «nació enemiga»; de fet, les consideracions de Meillet sobre les llengües de les «nacions enemigues» entren de ple en allò que he anomenat biaix a favor dels propis valors i interessos, amb menyspreu o denigració dels dels altres, i presentació del simbòlic com a informatiu. Costa de creure que un parlant d'alemany, «savi» o ignorant, pugui subscriure les paraules següents (Meillet, 1918, p. 292 i 293):

L'allemand n'est pas une langue séduisante. La prononciation en est rude, martelée par un accent violent sur le commencement de chaque mot. La grammaire en est encombrée d'archaïsmes inutiles : les noms par exemple ont des formes casuelles multiples, différentes les unes des autres, qui n'ont même pas le mérite de se trouver dans tous les mots, et qui ne servent à rien puisque l'ordre des mots est fixe et suffit à indiquer le sens. [...] L'aspect d'ensemble manque de finesse, de légèreté, de souplesse, d'élégance. [...]

Aux défauts qui sont ceux de la langue même se sont ajoutés ceux qui proviennent de l'usage qu'on en a fait. La pensée allemande se complait dans l'abstraction et la classification, en même temps que la nation est âprement réaliste. La langue est toute encombrée d'abstractions. Le mélange de l'abstrait et du concret n'y est pas réalisé d'une manière aussi complète qu'en français ou en anglais. La prose allemande n'a pas la clarté dépouillée de la prose anglaise, la précision sèche et souple de la prose française ; elle a quelque chose de plus trouble, dont seuls les meilleurs écrivains, ceux qui ont le plus subi l'action des littératures romanes, arrivent à se dégager.

Les consideracions de tipus lingüístic són insistentment afirmacions sumàries, expressades de manera absoluta i emeses des d'una pretesa posició d'autoritat; s'hi barregen els elements informatius i subjectius, tots formulats com a observacions científiques indiscutibles. Hi traspua, d'altra banda, l'hiperfuncio-

nalisme dominant a la lingüística de l'època, utilitzat com a criteri d'avaluació: la declinació de l'alemany estaria enfarfegada d'arcaïsmes inútils, redundants amb l'ordre sintàctic. El mateix ús abusiu del terme *arcaïsme* ja denota un prejudici sobre com haurien d'evolucionar les llengües.

El tractament de l'hongarès és netament denigrador (Meillet, 1918, p. 236 i 237):

Du reste, le magyar n'est pas une vieille langue de civilisation. Il porte dans son vocabulaire la trace d'influences extérieures de toutes sortes ; il est plein d'emprunts au turc, au slave, à l'allemand, au latin, tandis que lui-même n'a exercé sur les langues voisines presque aucune influence durable. Sa littérature n'a pas de prestige. Il n'appartient pas à la même famille linguistique que la plupart des langues parlées en Europe et que toutes celles qui se parlent en Autriche-Hongrie; il a une structure compliquée, n'est facile à apprendre pour personne.

Le jour où la constitution oligarchique de la Hongrie cédera au mouvement démocratique qui emporte le monde, la situation dominante de la langue magyare sera emportée dans la ruine de la caste aristocratique qui l'impose. Car le magyar n'est défendu que par la force politique de cette caste. Il est isolé en Europe : il n'a pas de passé ; il ne porte pas une civilisation originale.

80 Hi tornem a trobar, com a component rellevant, afirmacions sumàries i del tot marcades per la subjectivitat presentades com si fossin elements d'una exposició rigorosament objectiva. Es tracta d'assercions no demostrades —«il est plein d'emprunts au turc, au slave, à l'allemand, au latin, tandis que lui-même n'a exercé sur les langues voisines presque aucune influence durable»—, inde-mostrables —«il a une structure compliquée»⁹ o banals —«Il n'appartient pas à la même famille linguistique que la plupart des langues parlées en Europe et que toutes celles qui se parlent en Autriche-Hongrie»—, que tenen com a denominador comú implicacions valoratives que només adquirixen sentit vistes en la perspectiva dels prejudicis de l'autor. No és gens exagerat parlar de *pseudoargumentació*.

Perrot (1988, p. 309) observa amb pertinència:

L'hostilité envers la Hongrie a contaminé chez Meillet la vision de la langue hongroise elle-même ; mais il faut ajouter que l'attitude négative de Meillet à l'égard du hongrois n'était pas seulement le résultat de cette contamination. Le hongrois a été englobé dans une condamnation générale des langues mineures développées à tort comme langues de civilisation et responsables de la « demi-anarchie » linguistique de l'Europe.

Nous sommes ainsi en présence de deux idéologies convergentes, dont l'une est d'essence politique tandis que l'autre s'applique à la politique linguisti-

9. La complexitat d'una llengua s'hauria d'establir sobre el conjunt dels seus funcionaments i no sembla una tasca gens fàcil. Decidir que una llengua és «complicada» només observant-ne la morfologia, com és legítim d'inferir que fa Meillet, pertany al gènere de la lingüística pèssima.

que de l'Europe, en relation avec l'idée d'une marche des peuples vers une démocratie universelle nécessairement unificatrice. C'est en ce sens que l'ouvrage est dépositaire d'une « doctrine ».

En efecte, el llibre *Les langues dans l'Europe nouvelle* (Meillet, 1918 i 1928) es planteja el *problema* de la proliferació de llengües de cultura com un obstacle a la democratització de la humanitat com una comunitat mundial unificada. Llegim a la introducció (Meillet, 1928, p. 23):

Si chaque nation obtient l'autonomie à laquelle elle prétend, si prévaut le principe que « les peuples ont le droit de disposer d'eux-mêmes », la connaissance de vingt langues diverses ne suffira pas pour suivre la civilisation de la seule Europe. [...] Le monde tend à n'avoir qu'une civilisation ; mais les langues de civilisation s'y multiplient. [...]

Pour quelques grandes langues modernes, allemand et anglais, espagnol, italien et français, polonais et russe, par exemple, qui ont servi des littératures originales, il y en a trop qui n'apportent à l'esprit presque rien de neuf. [...]

Le nombre des langues de civilisation qu'emploient des hommes cultivés pour exprimer leur culture grandit sans profit pour la culture universelle, et pourtant le bon droit de ceux qui les créent ou qui les développent ne peut être contesté. Il n'y a, dans l'état actuel de l'Europe, aucun remède à cette contradiction.

On se propose ici de marquer les conditions historiques et sociales qui ont déterminé cette situation et d'examiner si ces conditions sont assez durables pour rendre impossible d'y remédier, si l'excès du mal n'appellera pas une réaction.

81

La solució definitiva seria el manteniment d'unes poques llengües europees de cultura amb molts parlants (Meillet, 1928, p. 287):

L'unité de civilisation tend à exiger l'unité de langue. De tout temps, les langues se sont différenciées quand l'unité de civilisation se brisait; elles ont tendu à s'unifier quand une même civilisation s'étendait.

Mais les principales langues de civilisation actuelles ont un passé trop grand, elles expriment chacune une tradition trop originale pour être abandonnées; chacune est une force et une parure de l'humanité.

Una llengua complementària artificial d'ús restringit a la comunicació estrictament denotativa seria útil que s'hi sumés (Meillet, 1928, p. 284 i 285):

La solution espérantiste et idiste de la langue internationale [...] a le mérite d'exprimer l'unité de la civilisation moderne, dont le fondement est gréco-italique. L'« occidental », récemment proposé, montre mieux encore cette unité. [...]

Une langue artificielle donnerait, au moins pour la vie matérielle, aux relations internationales l'instrument pratique et simple qui leur manque.

En aquesta utopia unificadora totes les altres llengües i llengüetes que fan nosa estan cridades a l'extinció; amb aquest vot Meillet (1928, p. 288) acaba el seu llibre:

Les petites démocraties se complaisent aux petites langues nationales ; comme les patois meurent aujourd'hui, ces petites langues mourront, et la démocratie universelle qui s'institue trouvera ses moyens universels d'expression.

Tal com he avançat, aquest deliri d'extermini consciencios de la diversitat lingüística es fonamenta en l'absolutització d'una sèrie de principis, alguns dels quals encara no he exemplificat. En primer lloc, una concepció del progrés humà, marcada per l'utilitarisme (Meillet, 1928, p. 11):

Mais, à juger des choses en homme civilisé, en Européen, à se placer au point de vue pratique, il est étrange qu'on puisse même proposer à un peuple d'abandonner la grande langue de civilisation, largement ouverte sur le monde, qu'est l'anglais, pour un parler de paysans [l'irlandès] qui l'emprisonnerait dans un cachot linguistique.

Com es pot veure, quan es tracta d'ofegar les llengües minoritàries —en sentit propi, numèric—, oblida l'opció del plurilingüisme, inherent a les seves mateixes propostes. El cientisme completa aquesta visió del progrés pròpia del racionalisme reduccionista (Meillet, 1928, p. 242):

82

Il n'y a qu'une science, à laquelle les savants de chaque nation contribuent avec les qualités et les défauts de leur caractère particulier, mais où ces traits ne jouent finalement aucun rôle dans les résultats, partout on étudie les mêmes problèmes par les mêmes procédés, avec les mêmes instruments de travail.

Ignorar el paper de les representacions és el camí més directe per a caure en les formes més acrítiques de pensament ideològic. El seu reduccionisme dogmàtic porta Meillet a afirmacions d'una gratuïtat extrema, com la que, després de l'evocació dels llocs comuns més banals sobre l'obra de Mistral, remata la citació que segueix (Meillet, 1928, p. 240):

En se donnant une langue de civilisation propre, une nation s'isole des autres. Elle devient comme une cellule particulière de la civilisation universelle.

A la littérature, cet isolement ne nuit pas en général. Chaque langue a ses moyens d'expression, ses nuances. Chacune peut fournir à un écrivain doué le moyen de faire une œuvre originale, et qu'il n'aurait été possible de composer en aucune autre. Si Mistral avait écrit en français, il n'aurait pas été le poète qu'il a été ; sa *Mireio* vaut parce qu'elle exprime la Provence même, et c'est la langue provençale qui a permis une telle œuvre; en la permettant, elle en a d'ailleurs limité la diffusion.

Mais l'originalité d'un dialecte est limitée ; les possibilités d'expression d'une langue demeurée ou redevenue inculte sont peu variées. Quand un poète ou deux en ont tiré les effets qu'elle comporte, la mine est épuisée.

La confiança en l'actuació de minories socials actives s'associa en Meillet a una concepció jeràrquica de l'organització social i de les llengües, que, tot i la seva insistència en els valors democràtics i el fet de basar-se en apreciacions culturals, no deixa de ser brutalment discriminatòria (Meillet, 1926-1927, p. 13; vegeu Baggioni, 1988, p. 92-93):

Dans une note, p. 14, M. Schuchardt critique une phrase que j'ai écrite sur les langues créoles : « si elles venaient a se fixer... ». La fixation est un fait, dit-il. Il est vrai en effet qu'elles se sont fixées dans l'usage de certaines populations, qu'elles portent même une certaine littérature. Mais elles sont restées les parlars inférieurs de populations inférieures, sans pouvoir d'extension, sans rayonnement. Le jour où un créole français veut être nommé à une fonction quelconque ou avoir une place dans la société, il est obligé de parler et d'écrire le français normal. Les parlars créoles ne semblent donc pas appelés à s'étendre, ni peut-être même à vivre.

De fet, dient-se ell mateix en una posició favorable al progrés democràtic i postulant una reforma de l'ús de les llengües, Meillet preconitza el paroxisme dels resultats lingüístics de l'expansionisme i del colonialisme de les potències europees, portadores dels paràmetres culturals «grecoitàlics».

5. L'ENQUADRAMENT SOCIOPOLÍTIC DE FABRA

83

Fabra, tot i presentar-se essencialment com un lingüista dedicat a l'obra de codificació i de cultiu de la llengua catalana, tenia una posició política inequívoca que manifestava clarament i que es reflecteix en la seva actuació pública (Riquer, 2016; Duran i Manent, 2018b). Era central en aquesta posició el seu nacionalisme català; se situava, a més a més, dins d'una esquerra reformista, pragmàtica i preocupada per la justícia social. Es qualificava ell mateix de «nacionalista liberal», tal com fa en una lletra adreçada a Joaquim Casas-Carbó el 28 de desembre del 1907 (Fabra, OC, vol. 8, p. 132):

Te felicito pel teu magnífic article, que he llegit dugues vegades, primer en un número del Poble [Català] que'm va deixar un subscriptor de Bilbao, després en el que tu has tingut l'amabilitat d'enviar-me. Veig que estás fent una gran campanya a favor del sufragi universal; t'ho hem d'agrair tots els nacionalistes lliberals.

En aquesta expressió cal entendre el mot *liberal* en una accepció absent del DIEC2 però que trobem al diccionari de Fabra (1932, s. v. *liberal*): «Que professa doctrines favorables a la llibertat política. *El partit liberal. Sistema liberal.* | m. *Un liberal. Liberals i conservadors*». O encara (s. v. *liberalisme*): «m. Principis i teories dels partidaris de la llibertat política». Es tracta del sentit que encara té en anglès, particularment als Estats Units, sintetitzat en una nota de la traductora a Lakoff (2008, p. 12, n. 2):

Als EUA, els liberals s'identifiquen amb el partit demòcrata i el progressisme (partidaris de la justícia social garantida per l'estat, defensors dels drets civils i d'un repartiment més equitatiu de la riquesa) i es contraposen al partit republicà (partidaris del liberalisme econòmic).

Malgrat la seva reserva a implicar-se plenament en la política dels partits (Duran i Manent, 2018a), Fabra pot ser associat inequívocament a les posicions que van dur a la creació d'Acció Catalana Republicana el 1933. Encara que sense reeixir-hi, en dues ocasions es va presentar a eleccions dins d'aquesta línia política, el 1913 amb la Unió Federal Nacionalista Republicana i el 1931 amb el Partit Catalanista Republicà (Riquer, 2016; Duran i Manent, 2018a). Va ser un dels signataris de la declaració publicada el 7 de març del 1933 que convocava l'assemblea del Partit Catalanista Republicà del dia 12 següent, on es va produir la fundació d'Acció Catalana Republicana. Fabra va ser designat membre del seu consell consultiu (Baras, 1984, p. 202-210). Alguns punts dels debats d'aquesta assemblea constituent que destaca Baras (1984, p. 205) són significatius de la posició sociopolítica del partit:

Martí Esteve exposa quins són els criteris actuals del partit en el tema que li va donar vida, la necessitat d'afirmació explícita de la personalitat nacional de Catalunya i, com a concrecions del moment present, la realització de l'Estatut d'Autonomia per tal de poder ampliar-lo i la participació, com s'havia anat fent fins llavors, en la política espanyola. Els apartats 2 i 3 de liberalisme i democràcia són discutits conjuntament, i Nicolau d'Olwer exposa els criteris bàsics de la ponència: «Mantenim el credo liberal i volem que l'estat supleixi les deficiències dels homes». [...] Es presenta una esmena en defensa de la llibertat de comerç i de treball, a la qual contesta Nicolau d'Olwer rebutjant la plena llibertat de treball: «La veritable llibertat només pot ésser factible amb la intervenció de l'estat, el qual ha de situar en un pla de justa igualtat tots els ciutadans».

Els discursos pronunciats per Fabra com a president honorari de l'associació juvenil Palestra contenen els elements clau de la seva posició política. Particularment el seu «Discurs en l'acte inaugural de Palestra», del 30 de novembre del 1930 (Fabra, OC, vol. 9, p. 555-563), on desenvolupa el tema dels objectius de l'organització: «l'educació patriòtica, l'educació física, l'educació moral i l'obra social» (p. 556). Hi trobem, d'una banda, una seva definició de *pàtria*, que podem prendre com un compendi de doctrina nacionalista, i, de l'altra, una crida a l'acció exigent, dominada pel sentit pràctic, situada dins de la perspectiva del futur i allunyada de l'abandonament al simbòlic (Fabra, OC, vol. 9, p. 556-557):

La pàtria és la terra i el poble i tot allò que el poble pot fer damunt d'aquesta terra. Entra dins el concepte de pàtria tant la llengua com l'expressió de l'ànima del poble i de la seva cultura, com la seva economia com a expressió de la seva activitat per a satisfer les seves necessitats. I cal incloure-hi, encara, les accions en el passat, que formen la història, la qual ens ha de servir, no per a la mera contemplació, sinó com a alligonament per al demà; puix que, essent

gent jove la que forma en els rengles de Palestra, ens interessa sobretot l'acció del nostre poble projectada devers el futur, com a manifestació de la seva voluntat de mantenir íntegra i inesborrable la seva personalitat i de gaudir de plena llibertat i sobirania per a desenvolupar-la i perfeccionar-la. I aquesta pàtria nostra a alliberar, Palestra voldria que la nostra joventut la veiés no solament en les terres de l'antic Principat, sinó en totes aquelles on la nostra llengua és parlada, terres que si en altre temps formaven una unitat política, avui, en conservar viva la nostra llengua, segueixen demostrant la seva unitat nacional i, amb el renaixement que s'hi inicia, demostren també llur voluntat de refer en el futur el vell patrimoni dels nostres passats. [...]

Palestra voldria representar un to de major severitat dins el nostre nacionalisme: contra aquell cofoisme tan freqüent entre la gent del nostre poble voldria oposar un esperit d'exigència amb nosaltres mateixos per al propi millorament; posar de relleu les nostres tares per superar-les. Res de cofoisme. Res de llacets. Res de sentimentalisme. Conèixer-nos, esmenar-nos, enfortir-nos. Treballar per al futur!

Als fragments citats trobem la formulació del nacionalisme de Fabra en els termes tradicionals del nacionalisme ètnic, basat en la història, la llengua i la cultura, que, per tant, adopta com a referent el conjunt de les terres de llengua catalana, sense deixar de mencionar la voluntat d'acció col·lectiva com a element necessari per a revalidar el seu caràcter nacional.

Són interessants els usos de la paraula *ànima* amb un caràcter fortament connotat. Al *Diccionari* de Fabra (1932) aquestes accepcions són en rigor absents; hi trobem, a l'entrada *ànima*: «Principi vital dels éssers vivents, esp. de l'home, seient de la intel·ligència, voluntat i sensibilitat; entitat concebuda com l'essència, substància, causa actuant, de la vida individual, separada en naturalesa del cos i tinguda generalment com a separable d'ell en existència». L'actual DIEC2 aïlla com a accepció 1-2 la definició «Seu de la intel·ligència, la voluntat i la sensibilitat». El *Petit Robert*, en canvi, a l'entrada *âme*, cobreix perfectament els sentits que ens interessin, pel que fa al darrer, amb exemples que no poden ser més significatius: «Un des deux principes composant l'homme, principe de la sensibilité et de la pensée». «Ensemble des fonctions psychiques et des états de conscience». «Ensemble des états de conscience communs aux membres d'un groupe. *L'âme d'un peuple*. " *Une nation est une âme* " (Renan)».

En aquest text també es troba l'exaltació de la voluntat i de l'autoexigència com a condicions del triomf personal i col·lectiu, amb ecos de les concepcions educatives de la tradició britànica perfectament vigents a l'època. En aquest sentit, Fabra dona al seu nacionalisme un caràcter obert i dinàmic, més propici a ser el resultat d'una acció decidida que no d'uns fets adquirits. Il·lustra aquesta presa de posició amb la imatge que clou el discurs (Fabra, OC, vol. 9, p. 563):

[Palestra] ha adoptat com a símbol el jove David; però no el David de Verrocchio, que mostra triomfalment la testa del seu adversari vençut, sinó el de Miquel Àngel, que, amb la força de la seva joventut, es prepara, la fona a l'espatlla, a encarar-se amb el gegant Goliath.

Veiem, doncs, que, d'acord amb la base comuna de les representacions de l'època de Fabra, l'existència de la nació es dona com un fet adquirit d'entrada, constituït per una sèrie de característiques distintives, i, en aquest sentit, esdevé un principi absolut. Tanmateix, la nació no és vista com un fet essencial inamovible, sinó que es defineix pel seu caràcter dinàmic i, si es troba en situació de risc, esdevé indispensable l'acció pràctica i responsable que eviti la hipertròfia del simbòlic, dins d'una perspectiva de canvi i de transformació socials. Aquesta actitud pràctica persistent de Fabra es revela de manera significativa en la seva malfeança davant del cofoisme i del nacionalisme amb «llacets».

Val la pena d'afegir una citació una mica llarga de l'apartat referit a l'obra social on es palesen les preocupacions de l'autor dins d'aquest camp, que acaben de caracteritzar la seva posició política (Fabra, OC, vol. 9, p. 559-560):

Obra social. Palestra, essent un moviment de joventut, ha de capténir-se de la situació dels joves dins la societat. Cal imprescindiblement que atengui a llur millorament en el camp social i, així, ha de vetllar en primer terme que sigui escrupolosament observada i complerta la legislació que protegeix i regula els treballs dels menors quant a l'edat en què poden començar a treballar, les prohibicions referents a treballs massa pesats, les condicions higièniques que han de reunir els tallers i les fàbriques, l'horari del treball, el règim de vacances, etc. [...]

Palestra creu que ha de contribuir a la tasca nacional de millorament de la nostra joventut en l'aspecte de la seva salut, del seu treball, del seu benestar, així com de la seva cultura. Palestra comença ja aquesta acció damunt les noves promocions, encara que amb totes les limitacions a què l'obliga l'escassetat de recursos amb què avui compta. Però des d'ara proclama com un dels principis fonamentals de la seva obra social, que tots els joves de qualsevol estament que siguin tenen el mateix dret a rebre una educació completa que els equipi amb armes iguals en entrar a la lluita per la vida, i que els homes d'avui tenen el deure de curar intensament de la instrucció i educació física i moral i de la protecció social dels joves, futurs ciutadans.

86

6. LES REPRESENTACIONS LINGÜÍSTIQUES EN L'OBRA DE FABRA

6.1. *L'obra de Fabra i els processos d'estandardització lingüística*

Serà convenient de recordar els trets fonamentals de l'obra de codificació de Fabra per tal d'establir un terme de referència per a l'anàlisi de les seves representacions lingüístiques. Es pot fer una presentació sintètica d'aquesta obra en funció dels objectius dels processos d'estandardització —*unitarietat, completesa, diversificació estilística i autonomia* (Lamuela, 1994, p. 131-142; Lamuela, 1996, p. 176-177):

1) Pel que fa a la necessitat d'un ús unitari de la llengua, la *codificació* fabriana es va aplicar al català oriental promovent alhora la codificació paral·lela i convergent de les altres varietats segons un principi diasistemàtic (Bec, 1972; Lamuela i Murgades, 1984, p. 19-20 i 82-86; Lamuela, 1994, p. 26-29) i recurrent a

la referència comuna de la llengua literària antiga. L'establiment de l'ortografia i la codificació morfològica es van fer pràcticament d'un cop, mentre que la codificació del lèxic i de la sintaxi es va sotmetre en part al procés dinàmic del cultiu de la llengua (Cercle Linguístic de Praga, 1929; Neustupný, 1970).

2) Pel que fa al desplegament funcional o *elaboració* de la llengua, Fabra va establir els criteris de les activitats de *compleció*, que ell mateix va iniciar amb el seu ús metalingüístic i amb el treball lexicogràfic, i va desenvolupar una activitat complexa de reforma de la sintaxi, del lèxic i dels models de llengua escrita, basada en la col·laboració dels escriptors i en l'activitat dels correctors i dels professors, i seguint l'acostament propi del *cultiu* de la llengua, que comporta un seguiment del seu *desenvolupament estilístic*.

3) Pel que fa al desenvolupament *autònom* de la llengua, Fabra va sotmetre l'activitat d'exclusió de les interferències de la llengua dominant al seguiment de la difusió de les innovacions que proposava, de manera que es garantissin la interacció entre la llengua col·loquial i la llengua elaborada i l'estabilitat de la norma de totes dues.

L'anàlisi d'una sèrie de citacions on apareixen els temes recurrents del discurs fabrià ens servirà per a observar-ne l'orientació. Aquests temes són: llengua i nació, la llengua nacional, l'atenció al conjunt de la llengua en l'obra de codificació, la depuració de la llengua, la llengua literària i la necessitat de normes lingüístiques.

6.2. *Llengua i nació*

Hem vist, quan he caracteritzat la posició sociopolítica de Fabra, que professava un nacionalisme català sense vacil·lacions, concebut en termes dinàmics i programàtics, i que, a l'hora de definir-lo, atorgava a la llengua una posició central, d'acord amb l'associació generalitzada entre nacions i *llengües nacionals*, pròpia de la base comuna de la seva època i de la nostra. Al fragment següent, extret de les «Respostes a un qüestionari de *La Revista*» (Fabra, 1933, OC, vol. 9, p. 688), rebla aquesta associació establint un paral·lel entre l'avançament de la llengua i el de la nació:

Quin ha estat el meu ideal en l'obra de redreçament de la llengua, és prou conegut: fer del català província de la decadència la llengua moderna que el nostre català medieval hauria esdevingut si, a l'hora del Renaixement, no hagués sobrevingut la nostra decadència política i la supeditació a una cultura aliena; una llengua, doncs, recolzada en el passat, però que, en el futur, depurada i enriquida, pogués elevar-se a la categoria d'una llengua de cultura. I el meu anhel ha estat que en totes les coses del nostre poble s'operés un redreçament anàleg al que hem intentat i ja en gran part aconseguït quant a la llengua.

Qui sospita mecanismes essencialitzadors en totes les operacions de construcció de representacions —vegeu les observacions sobre Joseph (2004) del § 2—, podria trobar, dins de la voluntat de produir la llengua moderna succes-

sora de la medieval, la creença en la llengua com una entitat natural que es pot fer tornar sempre al seu estat propi al marge dels processos socials. Els comentaris que Fabra afegeix a aquesta afirmació dins de l'entrevista reproduïda per Josep Pla (Pla, 1969, p. 76-79; Fabra, OC, vol. 9, p. 720) desmenteixen una tal interpretació:

[...] formar la llengua moderna que hauria sortit, segons l'experiència filològica, de la llengua medieval si hagués estat lliurement i plenament cultivada. Aquesta idea implica tenir del llenguatge una concepció viva, compatible amb totes les transformacions imaginables. Això vol dir que, posats a donar solucions, haguérem de tenir presents les transaccions indispensables.

Lluny d'una essencialització o naturalització de la llengua, hi trobem una actitud pragmàtica i funcional que porta a les maneres de fer pròpies del cultiu lingüístic.

Tot seguit, després del fragment citat de les «Respostes a un qüestionari de *La Revista*» (Fabra, 1933), hi ha el paràgraf final, que copio a continuació ja que és especialment interessant per tal com hi apareixen dos aspectes representacionals que he esmentat també com a propis de la base comuna de l'època: la confiança en l'actuació de minories socials actives en la transformació de la societat i la concepció de la posició jeràrquica superior de què gaudeixen aquestes minories gràcies a la seva formació (Fabra, OC, vol. 9, p. 688):

Avui, en el moment en què hem aconseguit indubtablement avantatges en el terreny polític, em sembla notar una minva en els ideals patriòtics i un reviscolament de provincianisme. Crec, però, en l'eficàcia de la tasca que pot fer una minoria selecta aprofitant els mitjans de catalanització que les circumstàncies actuals posen a la nostra mà.

88

6.3. *Llengua nacional*

Tal com acabem de veure, l'expressió *llengua nacional* s'ha de posar en relació amb les reivindicacions polítiques de què feia part la reivindicació lingüística, però és important d'insistir que també correspon a la noció pràctica de llengua d'ús general en tots els àmbits d'activitat i dins de tota la seva àrea lingüística (Lamuela i Murgades, 1984, p. 32-34 i 100-101; Lamuela, 1996, p. 172-173). Ha de ser possible una economia dels usos lingüístics en el sentit que els parlants d'una llengua puguin utilitzar, activament i passivament, formes directament accessibles sense haver-se d'enfrontar en cada acte de paraula amb una tria laboriosa o arbitrària de les formes a emprar o amb un desxiframent circumstancial de les formes que senten o que llegeixen. Òbviament, per a obtenir aquesta economia dels usos lingüístics, no és necessari ni desitjable disposar d'una llengua completament uniforme que esborri la constel·lació de connotacions de què són portadores les formes lingüístiques o les marques simbòliques de l'origen dels parlants associades a l'adhesió d'aquests a la seva manera específica de parlar. És per

això que parlo d'un ús unitari de la llengua (§ 6.1. i 6.4.) i no pas d'uniformitat lingüística. En l'obra de Fabra s'aprecia la conjunció de la representació unitària de la llengua en l'espai i en el temps i de la voluntat d'assegurar-ne la pràctica general en les diverses funcions socials. Les expressions *llengua nacional* i *llengua literària* resumeixen aquesta conjunció, tal com es fa manifest al fragment següent d'«Els dialectes catalans i la llengua literària» (Fabra, 1919b, OC, vol. 9, p. 265):

Havem de voler que els dialectes visquin pel bé de la llengua literària, que incessantment té necessitat de recórrer a ells per al seu renovellament i creixença; però pensem que una llengua literària, una llengua nacional, és alguna cosa més que un conjunt de dialectes, i que tots els nostres esforços han d'endrecar-se a aconseguir-ne la més gran uniformitat possible.

En aquest text es manifesta una voluntat d'uniformitat de la *llengua literària*, matisada pel terme «possible». S'hi va, doncs, més enllà dels requeriments d'unitarietat de què parlo; d'alguna manera s'hi pot veure una concepció simbòlica de la *llengua literària* com a *llengua nacional* per sobre d'un planteig estrictament funcional, que ha d'assumir la complexitat lingüística dins del procés d'estandardització. Aquesta complexitat és, en canvi, assumida en el joc de registres que implica el manteniment dels dialectes al costat de la *llengua literària* i la voluntat d'interacció entre els uns i l'altra (Lamuella, 1992). D'altra banda, veurem al paràgraf següent que l'acceptació de la complexitat dialectal al nivell de la llengua elaborada és més gran del que pot suggerir el fragment comentat.

La percepció de la *llengua nacional* com a *llengua comuna* del conjunt dels parlants i, al mateix temps, la fusió del seu ideal nacionalista amb la feina de codificació es fan paleses quan Fabra diu a «Literats i gramàtics» (Fabra, 1915, OC, vol. 9, p. 252) que «les normes ortogràfiques de l'Institut [...] constitueixen segurament un gran pas en l'obra de fixació i nacionalització de la nostra llengua». La concepció eminentment tècnica i pràctica que tenia d'aquesta feina es manifesta en la identificació de *nacional* amb el que anomeno *diasistemàtic* (vegeu el § 6.1.) a les seves «Qüestions d'ortografia catalana» (Fabra, 1908, OC, vol. 3, p. 121 i 133):

La caiguda de la *r* en *clar*, *flor*, etc. es un fenomen dialectal, els dialectes meridionals conserven encara la *r*: una ortografia que escrivís *cla*, *flo*, etc. estaria, doncs, en oposició am la pronúncia d'aquests dialectes, seria una ortografia dialectal no *nacional*.

[...] una ortografia catalana que empleés una sola *b* no podria ésser acceptada ni per tarragonins ni per mallorquins; no podria pretendre al nom de nacional.

6.4. Atenció al conjunt de la llengua en la codificació fabriana

Tal com hem anunciat, Fabra deriva d'una voluntat d'uniformitat de la *llengua literària* a l'acceptació que traspuï en una certa mesura la dialectalitat de base en què ha de recolzar. Això es fa palès al text «Sobre diferents problemes

pendents en l'actual català literari», on es passa d'afirmar que la *llengua literària* no hauria de traïr, fer visibles, les varietats dialectals a anunciar que un ús culte del propi dialecte ja donaria resultats força convergents, tot això, però, sense abandonar encara l'objectiu d'uniformització (Fabra, 1907, OC, vol. 3, p. 226-227):

[...] com aconseguir llavors que la llengua literària no traeixi les varietats dialectals de la llengua parlada? Perquè, no adoptant-se la llengua antiga, solament hi hauria un mitjà d'aconseguir-ho: l'adopció d'un dels dialectes actuals com a base de la futura llengua literària, dialecte que no podria ésser altre que el de la capital; [...] En realitat, si cada escriptor escrivia en el *seu* català —no en el català de la gent ínfima de la seva encontrada sinó en el de la gent més culta—, les divergències que apareixerien en la llengua literària no foren potser, ja avui dia, tan grosses com molts pensen, i es de creure, venint temps favorables a la nacionalitat catalana, que aquestes divergències anirien atenuant-se, i una compenetració s'aniria operant entre la llengua literària i el llenguatge de la capital.

És de remarcar la concepció jerarquitzada de les diferències socioculturals en expressions com «no en el català de la gent ínfima de la seva encontrada sinó en el de la gent més culta».

En d'altres textos, com ara «La tasca dels escriptors valencians i balears», davant les dinàmiques distintes de les diverses regions de llengua catalana, s'accentua la concepció d'una *llengua literària* que accepta uns marges de variabilitat d'acord amb l'origen dialectal dels usuaris (Fabra, 1918, OC, vol. 9, p. 263):

Molts valencians i balears creuen encara que l'obra d'unificació del català escrit suposaria la supeditació de llurs varietats dialectals al català de Catalunya. No, no es pretén de supeditar cap varietat a una altra: es tracta simplement que dins cadascuna de les tres grans regions de llengua catalana, es realitzi una obra de depuració, de redreçament de la llengua. Cadascuna d'elles té els seus clàssics dins la nostra gran literatura medieval: que cadascuna els prengui per models per depurar i redreçar la seva varietat dialectal; i això sol faria que, sense sortir-nos els uns i els altres del *nostre* català, ens trobaríem escrivint modalitats no pas molt diferents d'una sola llengua literària.

En aquest planteig pràctic de la relació entre les diverses varietats d'una llengua hi ha la concepció diasistemàtica de què he parlat als § 6.1 i 6.3 i no pas una concepció naturalista de la llengua segons la qual els usos lingüístics convergents serien la conseqüència d'una unitat transcendent de la llengua més que no pas el resultat d'aplicar uns usos decidits deliberadament a la unitat estructural complexa d'un conjunt dialectal d'origen comú.

6.5. *La depuració de la llengua*

L'ús del terme *depuració* és insistent en la producció fabriana, de vegades referit al conjunt de l'obra de codificació i de cultiu, cosa que en revela el caràc-

ter central. D'altres vegades apareix en combinacions com *depuració i redreçament* o *depuració i fixació*, fent referència a les tasques complementàries de reducció de la interferència espanyola i d'elaboració i d'estabilització de la llengua. És significatiu que les *Converses filològiques* comencin amb aquesta frase: «L'obra de redreçament del català literari és sobretot una obra de descastellanització» (Fabra, 1919a, OC, vol. 7, p. 137).

Fabra va dedicar nombrosos textos a explicar «L'obra de depuració del català». Aquest és, en efecte, el títol de la seva conferència a la sessió inaugural del curs acadèmic 1924-1925 de l'Ateneu Barcelonès, amb una primera part dedicada a caracteritzar la influència de l'espanyol i a insistir en la necessitat de neutralitzar-la i una segona part en què es descriuen els procediments d'elaboració o d'*enriquiment* de la llengua. La conferència comença amb aquestes paraules (Fabra, 1925, OC, vol. 9, p. 273):

Sobre aquest tema vaig donar, ja fa anys, en aquesta mateixa casa, dues conferències en aparença contradictòries.

En la primera, destinada a promoure una intensificació en la tasca de depuració del català, descrivia l'estat de castellanització de la nostra llengua, especialment de la nostra llengua literària; desvetllava l'atenció sobre el perill que corriem d'anar a parar a una quasi identificació del nostre lèxic i de la nostra sintaxi amb el lèxic i la sintaxi de la llengua dominant; i, donant al mot *dialecte* una de les accepcions en què llavors solia emprar-se quan se l'oposava al mot *llengua*, expressava la temença que, si no posàvem aturador a la influència perturbadora de l'espanyol, el nostre llenguatge literari esdevindria en certa manera un *dialecte* d'aquesta llengua.

Més endavant hi llegim (Fabra, 1925, OC, vol. 9, p. 274):

Allò que el nostre amor a l'idioma matern ens demanava —la seva conservació com a llengua escrita i la seva depuració i redreçament— no era, la primera, una cosa desenraonada, ni, la segona, una cosa irrealitzable.

És veritat que l'actitud purista de Fabra, associada al seu nacionalisme, té un caràcter marcadament simbòlic amb reminiscències de la concepció de la llengua com una entitat natural amb característiques pròpies que cal mantenir o, si és el cas, recuperar. També és evident que, tal com hem vist a l'apartat anterior, cal enquadrar la dinàmica de depuració i de redreçament en la perspectiva funcional pròpia del cultiu. Dins de l'actitud que he qualificat d'abocada al canvi, la mera persecució de la interferència lingüística seria una feina estèril i netament contraproduent. L'autonomia de la llengua objecte de planificació és un objectiu dinàmic que s'obté a partir de la coherència del conjunt dels seus funcionaments; és, en definitiva, la configuració de la llengua com un sistema de referències segures per als seus usuaris allò que reforça la norma lingüística interna, el sentit de les opcions estilístiques que se'ls ofereixen i una nova capacitat d'innovació al marge del dictat d'una altra llengua.

6.6. Llengua literària

L'ús fabrià de l'expressió *llengua literària* correspon al dels lingüistes del Cercle Lingüístic de Praga (Cercle Linguistique de Prague, 1929; Lamuela i Murgades, 1984, p. 35-42 i 101-125; Lamuela, 1994, p. 76-79) i a la definició de Saussure (1916, p. 267): «Par “ langue littéraire ” nous entendons non seulement la langue de la littérature, mais, dans un sens plus général, toute espèce de langue cultivée, officielle ou non, au service de la communauté toute entière». Es tracta, dins del context de l'inici del segle xx, de la llengua de la tradició escrita, que ara podem anomenar *llengua elaborada*, atenent a la noció d'elaboració lingüística (Lamuela, 1994, p. 82-86), però sense perdre de vista que actualment, després de l'explosió audiovisual i la banalització informàtica del text escrit, en primer lloc, no existeix un tall rígid entre la llengua dels textos expositius i els diversos estils de la col·loquialitat parlada i escrita, en segon lloc, la literatura pot manejar tots els registres que li ofereix l'ús general i, en acabat, en una situació d'aquesta mena, la varietat estàndard recobreix diversos usos i no es limita als requeriments de la llengua elaborada.

Els lingüistes del Cercle de Praga caracteritzen la llengua literària a partir de les seves funcions com a mitjà dels discursos sostinguts. Aquestes funcions han de garantir l'autonomia del discurs, enfront del recurs al context material propi dels usos col·loquials (Havránek, 1929, p. 108), la capacitat de definir els elements del discurs, enfront de la referència a coses conegudes dels interlocutors, la possibilitat d'abstracció, enfront de la referència a coses concretes i dels usos metafòrics o al·legòrics (Cercle Linguistique de Prague, 1929, p. 16). Dins de la terminologia del Cercle de Praga, s'utilitza el terme *intel·lectualització* per a referir-se al procés d'intervenció sobre l'estructura de les llengües que les capacita per a les dites funcions (Cercle Linguistique de Prague, 1929, p. 16). Podem dir, doncs, que una llengua literària, o elaborada, és una llengua intel·lectualitzada, des del punt de vista funcional, i també una llengua formal, des del punt de vista simbòlic, atenent a la tradició de les nostres societats d'associar connotacions de formalitat a l'ús del llenguatge elaborat. És de remarcar que en l'obra de Fabra trobem una reflexió constant sobre els aspectes funcionals de la llengua elaborada, mentre que els aspectes simbòlics hi són generalment implícits.

Aquest funcionalisme orientat al cultiu de la llengua és diferent, encara que el pugui comportar, d'un funcionalisme que correspon a una tendència dels estudis lingüístics a concebre les llengües com a sistemes marcats per l'economia funcional i a avaluar-les en funció de la seva regularitat i de la seva capacitat de fer determinades distincions. Trobem una avaluació d'aquesta mena a «Afixos pronominals y teoria de l'apostrof» (Fabra, 1891, OC, vol. 9, p. 8691):

[...] els estudis històrics no deuen fer-se am la pretensió de què la gramàtica d'un català antich determinat hagi de ser la *gramàtica* del modern català literari. Abandonar formas vivas per altras d'arcaicas, y més quand aqueixas no són pas millors, sense fer més perfet el nostro idioma, dificultaria extraordinariamente la popularisació de la llengua escrita. Hem de depurar y enriquir el voca-

bulari y la sintaxis, però las formas actuals y la pronunciació oriental hân de ser definitivament adoptadas, per la seva innegable superioritat.

La preocupació per adoptar solucions lingüístiques regulars, *no redundants* o que permetin determinades distincions es troba sovint a l'obra de Fabra, particularment a les *Converses filològiques* (vegeu Arnal, 2000, p. 26-27). N'és un exemple el que proposa a la «Conversa 732» (Fabra, 1926, OC, vol. 7, p. 725-726):

[...] quan en un mot català ha ocorregut la naixença d'una forma divergent i la llengua tendeix a usar aquesta forma per a una de les significacions d'aquest mot deixant l'altra per a l'altra o les altres significacions, creiem que és útil d'afavorir aquesta tendència convertint així la forma divergent en un veritable mot nou. És el cas de *avançar* i *avençar*, que estudiàvem l'altre dia. Un cas semblant és el de *llançar* i *llençar*. Així com nosaltres no usaríem —dèiem— *avençar* sinó amb la significació de «estalviar una part del guany» i, llavors, emprariem sempre *avançar* per a les significacions de «anar endavant», «portar endavant» «progressar», etc., limitariem així mateix l'ús de *llençar* als casos com el de *això no serveix: llença-ho*, i en canvi escriuriem sistemàticament *llançar* en casos com *llançar llum, llançar una arma, llançar crits de dolor*.

En el propòsit d'elaborar el català literari modern, Fabra es remet al precedent de la llengua literària medieval, que distingiria el català d'altres varietats lingüístiques que no haurien arribat al seu grau d'elaboració, tal com ho expressa a «L'obra de depuració del català» (Fabra, 1925, OC, vol. 9, p. 274):

[...] la conservació del català escrit suposava la d'alguna cosa que era més que un dialecte colpit de decadència abans d'haver donat lloc a l'eclosió d'una llengua, com ara el dialecte lleonès, amb el qual Menéndez Pidal es complaïa a comparar la nostra llengua catalana, i es feia veure, així mateix, que l'obra de redreçament empresa, si era difícil, no era irrealitzable, puix que la major part dels mots que podíem creure perduts es trobaven meravellosament conservats en els diferents parlars actuals, i el català havia evolucionat tan poc des de l'edat mitjana, que encara era possible de recolzar la llengua literària en la llengua dels nostres autors medievals sense por de caure en una llengua excessivament arcaica, massa allunyada del llenguatge parlat.

Aquest precedent, però, segons el que diu a «Els dialectes catalans i la llengua literària», no ha de ser sinó un dels estímuls per a l'elaboració del català modern en termes d'acció orientada deliberadament (Fabra, 1919b, OC, vol. 9, p. 264):

Molts catalans semblen ignorar encara el que és una llengua literària. Nosaltres la tinguérem a l'edat mitjana, una llengua on traspuaven a penes les varietats dialectals, llavors existents com ara. [...]

I, modernament, el problema magne de la nostra renaixença ha estat la formació d'una llengua literària, que no havia pas d'ésser cap dels dialectes de la llengua parlada, ni el conjunt multiforme de tots ells, sinó una llengua artifi-

cial, de mots triats, de formes i construccions triades: la llengua mateixa dels nostres grans escriptors medievals, renovellada i envigorida per les aportacions de tots els dialectes sàviament seleccionades.

A «De la depuració de la llengua literària» Fabra, amb consideracions que recorden la definició saussuriana que he reproduït, formula succintament un programa de cultiu lingüístic que coordini l'extensió dels recursos lingüístics i l'equilibri del sistema dels registres estilístics dins d'una dinàmica entre l'ús espontani representat per *la llengua parlada* i l'ús dirigit que comporta la intervenció sobre *el català escrit* (Fabra, 1927, OC, vol. 9, p. 291):

L'obra de redreçament de la llengua escrita no podria ara limitar-se al sol llenguatge literari —amb exclusió dels llenguatges tècnics, etc.— i, per altra banda, ha de defugir tota artificiositat que dificultés la seva difusió.

Si el català escrit no s'hagués mogut de l'àrea que li assignava Milà i Fontanals —que el considerava solament cridat al conreu de certs gèneres literaris—, podia llavors més lliurement adoptar qualsevol innovació enfora de tota consideració de viabilitat dins la llengua comuna; però si ha d'ésser emprat per tothom i en tota ocasió, hom ha d'anar amb un compte especial que no perdi el contacte amb la llengua parlada, sospesant bé la viabilitat de cada innovació i espaïant àdhuc, oportunament, la introducció de les innovacions viables.

94

Aquesta manera de plantejar la intervenció sobre l'estructura lingüística porta Murgades (2013, p. 41-42) a definir Fabra com a:

[...] teòric d'una llengua literària que, per esdevenir plenament tal, ja no té tan sols menester de ser objecte d'observació empírica en les seves realitats més palmàries, sinó que requereix a més d'intervenció activa sobre el seu corpus potencialment més ampli, en la línia del que després se n'ha dit *planificació lingüística*. De manera que en sorgeixi una proposta de llengua referencial o estàndard apta tant perquè les diferents modalitats parlades de l'idioma s'hi puguin reconèixer, com perquè aquest en el seu conjunt estigui en condicions d'autovindicar-se, en la seva irreductible especificitat i general validesa en tots els àmbits de la interacció social, enfront de la llengua dominadora.

Es tracta, doncs, de fer el recorregut que va de l'observació d'una *llengua objecte* a la construcció d'una *llengua instrument* posada a disposició dels seus parlants com a mitjà complet i adequat d'acció social.

6.7. *Necessitat de normes*

El que he dit a l'apartat anterior ens situa en una posició pragmàtica i funcional en què la llengua esdevé un instrument de pensament i de producció adaptat a tots els usos socials. Només la creació de normes explícites permet l'accés a aquest instrument i al desplegament dels seus usos. A «Literats i gramà-

tics» trobem la defensa, justificada dins d'una perspectiva funcional, de la necessitat de la codificació per a complir amb els diversos requeriments d'una llengua d'ús generalitzat (Fabra, 1915, OC, vol. 9, p. 252):

Tothom continuava aferrat al seu sistema, gens disposat a sacrificar una sola de les seves habituds ortogràfiques. Però, és més: en realitat aquell desgavell no era pas considerat com un mal: ans se'n feia l'apologia trobant que allò d'escriure cadascú a sa manera era una cosa que s'acordava meravellosament amb el nostre caràcter, enemic de tota mena d'imposicions. Potser sí que amb el temps es podria arribar a unificar l'ortografia i a fixar la llengua escrita; però això ja s'aniria fent a poc a poc; no duia cap pressa; era una cosa d'una importància ben secundària, ja que sense ella s'havien produït les admirabilíssimes obres mestres de la nostra renaixença. No volien comprendre que mentre el català fos una llengua sense una ortografia unificada i sense un lèxic i una gramàtica fixats, no es podia implantar en les escoles, ni podia aspirar als usos oficials, i es trobava en condicions aclaparadores d'inferioritat en la seva lluita amb la llengua castellana.

La complaença en els usos caòtics de la llengua pertany al món del que he anomenat la hipertròfia del simbòlic, la codificació i el cultiu estableixen les bases d'un ús segur de la llengua com a instrument dins del joc de la seva complexitat.

7. CONCLUSIONS

Si volem situar les representacions subjacents a l'obra de Fabra dins de la base comuna de la seva època, remarcarem en primer lloc el seu nacionalisme reivindicatiu i el nacionalisme lingüístic que en deriva, tots dos orientats justament a *homologar* la nació i la llengua catalanes amb les altres nacions i llengües de l'Europa contemporània.

La concepció de la història com a procés evolutiu orientat a l'ideal del progrés de la humanitat és inherent a les característiques de la seva posició favorable al canvi social.

El seu pragmatisme, insistentment oposat als excessos simbòlics, denota una posició racionalista i funcionalista, que marca de manera distintiva la seva obra. El funcionalisme lingüístic es troba a l'origen de la rigidesa d'algunes tries de codificació. En canvi, el sentit pràctic al nivell de concebre el desenvolupament de la llengua estàndard en termes de cultiu, així com la capacitat de negociar i d'adaptar-se a valors i interessos socials complexos, van ser decisius per a garantir l'eficàcia i l'extensió de les seves solucions.

Tot i que no he dedicat un apartat específic a la concepció jeràrquica de la societat i de les llengües, he destacat algunes afirmacions de Fabra on apareix la representació de les diferències en educació dels estrats socials i les diferències històriques entre llengües degudes a les experiències d'ús elaborat. En aquest sentit, la voluntat de promoure la pròpia llengua a tots els usos, sense sortir

pròpiament de la concepció jeràrquica general, se situa en les actituds favorables al canvi social, de tal manera que representa una acció de subversió de l'ordre lingüístic heretat que contrasta de manera radical amb l'exaltació d'aquest ordre que preconitzava Meillet.

La consideració de la importància de les minories actives com a agents del canvi social, només explicitada puntualment, és de fet a la base de tota l'actuació de Fabra.

Existeix una tendència a veure les llengües estàndard en una perspectiva deformatada que en destaca el caràcter formal, des del punt de vista simbòlic, i el caràcter dominant i discriminant, en una perspectiva jeràrquica de les relacions entre llengües i entre varietats. En la concepció fabriana, l'estandardització d'una llengua la porta a constituir-se en instrument eficaç de la comunicació entre els membres de la comunitat que la parla, d'expressió precisa de l'experiència i de vehicle de la dinàmica complexa de les connotacions tant dins dels usos col·loquials com dels expositius i els literaris.

BIBLIOGRAFIA

ALCOVER, Antoni M. «Questions de llengua y literatura catalana». *Bolletí del Diccionari de la Llengua Catalana*, vol. 1 (1903), p. 209-556.

ARACIL, Lluís V. «El racionalisme oligàrquic». A: ARACIL, Lluís V. *Dir la realitat*. Barcelona: Països Catalans, 1983, p. 47-65.

ARNAL, Antoni. «La influència d'Otto Jespersen en la lingüística de Pompeu Fabra». A: GINEBRA, Jordi; MARTÍNEZ GILI, Raül-David; PRADILLA, Miquel Àngel (ed.). *La lingüística de Pompeu Fabra*. Vol. 1. Alacant: Institut Interuniversitari de Filologia Valenciana; Tarragona: Universitat Rovira i Virgili, 2000, p. 25-39.

AUROUX, Sylvain (ed.). *Histoire Épistémologie Langage*, vol. 10, núm. 2 (1988): *Antoine Meillet et la linguistique de son temps*. [Número especial]

BADIA, Lola. «Monarquia, llengua i literatura». A: BADIA, Lola (dir.). *Història de la literatura catalana*. Vol. II: *Literatura medieval (II): Segles XIV-XV*. Barcelona: Enciclopèdia Catalana; Barcino; Ajuntament de Barcelona, 2014, p. 105-116.

BAGGIONI, Daniel. «Le débat Schuchardt / Meillet sur la parenté des langues (1906-1928)». *Histoire Épistémologie Langage*, vol. 10, núm. 2 (1988): *Antoine Meillet et la linguistique de son temps*, p. 85-97. [Edició a cura de Sylvain Auroux]

BARAS, Montserrat. *Acció Catalana: 1922-1936*. Barcelona: Curial, 1984.

BEC, Pèire. «Per una dinàmica novèla de la lenga de referència: dialectalitat de basa e diasis-tèma occitan». *Annales de l'Institut d'Études Occitanes*, 4a sèrie, núm. 6 (1972), p. 39-61.

BERGER, Peter; LUCKMANN, Thomas. *The social construction of reality: A treatise in the sociology of knowledge*. Nova York: Doubleday, 1996.

BERGOUNIOUX, Gabriel; LAMBERTERIE, Charles de (ed.). *Meillet aujourd'hui*. Lovaina; París: Peeters, 2006.

BOIX, Emili; VILA, Xavier. *Sociolingüística de la llengua catalana*. Barcelona: Ariel, 1998.

BOYER, Henri. «Les représentations sociolinguistiques: éléments de définition». A: BOYER, Henri. *Langues en conflit: Etudes sociolinguistiques*. París: L'Harmattan, 1991, p. 39-51.

BRANCA-ROSOFF, Sonia. «Les imaginaires des langues». A: BOYER, Henri (ed.). *Sociolinguistique: Territoire et objets*. Lausana: Delachaux et Niestlé, 1996, p. 79-114.

- BURR, Vivien. *Social constructionism*. 2a ed. Londres; Nova York: Routledge, 2003. [La 1a ed. és del 1995]
- CERCLE LINGUISTIQUE DE PRAGUE. «Thèses». A: *Mélanges linguistiques dédiés au Premier Congrès des Philologues Slaves*. Praga: Jednota Československých Matematiků a Fyziků, 1929, p. 7-29.
- DIEC2 = INSTITUT D'ESTUDIS CATALANS. *Diccionari de la llengua catalana*. 2a ed. Barcelona: Institut d'Estudis Catalans; Edicions 62; Enciclopèdia Catalana, 2007. [La 1a ed. és del 1995]. També disponible en línia a: <<http://dlc.iec.cat>> [Consulta: 2 novembre 2018].
- DURAN, Lluís; MANENT, Jordi. «Fabra i la política partidista, assaigs frustrats. Una primera aproximació». A: DURAN, Lluís; MANENT, Jordi (ed.). *Pompeu Fabra: llengua, civisme, país*. Barcelona: Revista de Catalunya, 2018a, p. 90-103.
- DURAN, Lluís; MANENT, Jordi (ed.). *Pompeu Fabra: llengua, civisme, país*. Barcelona: Revista de Catalunya, 2018b.
- EAGLETON, Terry. *Ideology: An introduction*. Londres; Nova York: Verso, 1991.
- FABRA, Pompeu. «Afixos pronominals y teoria de l'apostrofe». *L'Avenç*, vol. III, núm. 12 (1891), p. 385-389. [També a Fabra, OC, vol. 9, p. 86-91]
- «Sobre diferents problemes pendents en l'actual català literari». *Anuari de l'Institut d'Estudis Catalans*, vol. I (1907), p. 352-369. [També a Fabra, OC, vol. 3, p. 226-227]
- «Qüestions d'ortografia catalana». A: *Primer Congrés Internacional de la Llengua Catalana, Barcelona, octubre de 1906*. Barcelona: Joaquim Horta, 1908, p. 188-221. [També a Fabra, OC, vol. 3, p. 105-140]
- «Literats i gramàtics [discurs presidencial llegit als Jocs Florals de Lleida]», 1915. A: FABRA, Pompeu. OC, vol. 9, p. 249-253.
- «La tasca dels escriptors valencians i balears». *Nostra Parla*, vol. II, núm. 7 (1918), p. 4-5. [També a Fabra, OC, vol. 9, p. 263-264]
- «Converses filològiques 1», 1919a. A: FABRA, Pompeu. OC, vol. 7, p. 137-138.
- «Els dialectes catalans i la llengua literària». *Almanac de La Revista* (1919b), p. 240-242. [També a Fabra, OC, vol. 9, p. 264-265]
- «L'obra de depuració del català». A: ATENEU BARCELONÈS. *L'obra de depuració del català. Discurs llegit pel president Pompeu Fabra en la sessió inaugural del curs acadèmic de 1924-1925*. Barcelona: A. López-Llausàs, 1925. [També a Fabra, OC, vol. 9, p. 268-288]
- «Converses filològiques 732», 1926. A: FABRA, Pompeu. OC, vol. 7, p. 725-726.
- «De la depuració de la llengua literària». *La Nova Revista*, vol. I (1927), p. 4-10. [També a Fabra, OC, vol. 9, p. 291-297]
- «Discurs en l'acte inaugural de Palestra», 1930. A: FABRA, Pompeu. OC, vol. 9, p. 555-563.
- *Diccionari general de la llengua catalana*. Barcelona: Catalònia, 1932. Cito per la 5a ed. Barcelona: A. López Llausàs, 1968.
- «Respostes a un qüestionari de *La Revista*». *La Revista*, núm. 19 (gener-juny, 1933), p. 150a. [També a Fabra, OC, vol. 9, p. 688]
- *Obres completes*. Direcció a cura de Jordi Mir i Joan Solà. Barcelona: Enciclopèdia Catalana: Raval-Proa; Edicions 62; València: Edicions 3 i 4; Palma: Moll, 2005-2013. 9 v. [OC: *Obres completes*]
- GARCÍA ISASTI, Prudencio. «Ramón Menéndez Pidal: su intervención en el debate público (1902-1932)». *Historia y Política*, vol. 8, núm. 2 (2002), p. 117-141.
- *La España metafísica: lectura crítica del pensamiento de Ramón Menéndez Pidal (1891-1936)*. Bilbao: Euskaltzaindia, 2004.

- HAVRÁNEK, Bohuslav. «Influence de la fonction de la langue littéraire sur la structure phonologique et grammaticale du tchèque littéraire». A: *Mélanges linguistiques dédiés au Premier Congrès des Philologues Slaves*. Praga: Jednota Československých Matematiků a Fyziků, 1929, p. 106-120.
- JODELET, Denise. «Représentations sociales: un domaine en expansion». A: JODELET, Denise (ed.). *Les représentations sociales*. 3a ed. París: Presses Universitaires de France, 1993, p. 31-61.
- JOSEPH, John E. *Language and identity: National, ethnic, religious*. Basingstoke; Nova York: Palgrave Macmillan, 2004.
- LAKOFF, George. *No pensis en un elefant!: Llenquatge i debat polític*. Barcelona: Viena, 2008. [Traduït de l'anglès per Helena Lamuela]
- LAMUELA, Xavier. «Les diverses menes de codificació lingüística: la noció de codificació de registre». A: *Jornades de la Secció Filològica de l'Institut d'Estudis Catalans a Lleida (1 i 2 de juny de 1991)*. Barcelona: Institut d'Estudis Catalans; Lleida: Institut d'Estudis Ilerdencs; Universitat de Lleida, 1992, p. 15-30.
- *Estandardització i establiment de les llengües*. Barcelona: Edicions 62, 1994.
- «La codificación del catalán en el siglo XX». A: BOYER, Henri (ed.). *Sociolingüística: Territorio y objetos*. Lausana: Delachaux et Niestlé, 1996, p. 159-177.
- LAMUELA, Xavier; MURGADES, Josep. *Teoría de la lengua literaria según Fabra*. Barcelona: Quaderns Crema, 1984.
- MANNHEIM, Karl. *Ideology and utopia: An introduction to the sociology of knowledge*. Londres: Routledge & Kegan Paul, 1936. [Versió molt modificada de la 1a ed. alemanya del 1929]
- MEILLET, Antoine. *Les langues dans l'Europe nouvelle*. París: Payot, 1918.
- «H. Schuchardt *Der Individualismus in der Sprachforschung*» [ressenya]. *Bulletin de la Société de Linguistique de Paris*, vol. 27, núm. 81-83 (1926-1927). [Ressenya de l'apartat «Comptes rendus», p.12-13]
- *Les langues dans l'Europe nouvelle*. 2a ed. París: Payot, 1928.
- MENÉNDEZ PIDAL, Ramón. «Cataluña bilingüe». *El Imparcial* (Madrid, 15 desembre 1902), p. 1. Disponible en línia a : <<http://hemerotecadigital.bne.es/issue.vm?id=0000843938&page=1&se>> [Consulta: 11 febrer 2019]. [També a Perea (2005, p. 287-292)]
- «El imperio romano y su provincia». A: MENÉNDEZ PIDAL, Ramón (dir.). *Historia de España*. Vol. II: *España romana*. Madrid: Espasa-Calpe, 1935, p. IX-XLIII. [Citat per Reimond (2009)]
- «Universalismo y nacionalismo. Romanos y germanos». A: MENÉNDEZ PIDAL, Ramón (dir.). *Historia de España*. Vol. III: *España visigoda. (414-711 de J. C.)*. Madrid: Espasa-Calpe, 1940, p. VII-IV. [Citat per Reimond (2009)]
- «Los españoles en la historia. Cimas y depresiones en la curva de su vida política». A: MENÉNDEZ PIDAL, Ramón (dir.). *Historia de España*. Vol. I: *España prehistórica*. Madrid: Espasa-Calpe, 1947, p. IX-III. [Citat per Reimond (2009)]
- METGE, Bernat. *Obra completa*. BADIA, Lola; LAMUELA, Xavier (ed.). Barcelona: Selecta, 1975.
- MOSCOVICI, Serge. *La psychanalyse, son image et son public*. París: PUF, 1961.
- MOULINES, C. Ulises. «Manifiesto nacionalista (o hasta separatista, si me apuran)». *Isegoría*, núm. 24 (2001), p. 25-49.
- MURGADES, Josep. «(Con)textos d'un text: el del Primer Congrés de la Llengua», 2006. A: MURGADES, Josep. *Escrits sobre Fabra*. Lleida: Pagès, 2018, p. 95-146. [Utilitzo l'edició del 2018]
- «No fets per a un destí bestial: Fabra i Riba», 2012. A: MURGADES, Josep. *Escrits sobre Fabra*. Lleida: Pagès, 2018, p. 179-224. [Utilitzo l'edició del 2018]

- MURGADES, Josep. «Fabra, el naturalisme previ a l'arbitrarietat», 2013. A: MURGADES, Josep. *Escrits sobre Fabra*. Lleida: Pagès, 2018, p. 33-47. [Utilitzo l'edició del 2018]
- *Escrits sobre Fabra*. Lleida: Pagès, 2018.
- NEUSTUPNÝ, Jiří V. «Basic types of treatment of language problems». *Linguistic Communications*, núm. 1 (1970), p. 77-100.
- NINYOLES, Rafael L. *Idioma i prejudici*. 2a ed. Palma: Moll, 1971.
- PEREA, Maria Pilar. *Antoni M. Alcover: dialectòleg, gramàtic, polemista*. Barcelona: Abadia de Montserrat, 2005.
- PERROT, Jean. «Antoine Meillet et les langues de l'Europe: l'affaire hongroise». *Histoire Épistémologie Langage*, vol. 10, núm. 2 (1988): *Antoine Meillet et la linguistique de son temps*, p. 301-318. [Edició a cura de Sylvain Auroux]
- PETIT ROBERT = ROBERT, Paul [et al.]. *Le nouveau petit Robert: Dictionnaire alphabétique et analogique de la langue française*. París: Dictionnaires Le Robert, 1995.
- PI, Anna. *Llengua i nacionalisme en el discurs mediatitzat català i espanyol produït arran de l'elaboració de l'Estatut de Catalunya del 2006*. Tesi de doctorat. Girona: Universitat de Girona, 2019.
- PLA, Josep. «Pompeu Fabra». A: PLA, Josep. *Obra completa*. Vol. 11: *Homenots. Primera sèrie*. Barcelona: Destino, 1969, p. 63-98. [La conversa central, mantinguda el 1920 segons Pla, es troba a les pàgines 76-79 i també a Fabra, OC, p. 719-721]
- REIMOND, Grégory. «L'*Hispania aeterna* de Ramón Menéndez Pidal: Histoire et Antiquité dans la pensée pidaliennne». *Anabases*, núm. 9 (2009), p. 147-172.
- RIBA, Carles. «Pompeu Fabra, I i II». *La Veu de Catalunya* (9 i 16 agost 1918). També a: RIBA, Carles. *Obres completes, 2: Crítica, 1*. Edició a cura d'Enric Sullà. Barcelona: Edicions 62, 1985, p. 80-83. [Cito per l'edició del 1985]
- RÍQUER, Borja de. «Pompeu Fabra en el seu context històric». A: *Actes de la I Jornada de la Càtedra Pompeu Fabra «Una mentalitat d'enginyer al servei d'una llengua i d'un país» (Barcelona, 5 i 6 de novembre del 2015)*. Barcelona: Universitat Pompeu Fabra, 2016, p. 41-52.
- SAUSSURE, Ferdinand de. *Cours de linguistique générale*, 1916. Edició a cura de Tullio de Mauro. París: Payot, 1972.
- SCHUCHARDT, Hugo. *Der Individualismus in der Sprachforschung*. Viena; Leipzig: Hölder-Pichler-Tempsky A.-G., 1925. [Citat per Meillet (1926-1927)]
- VAN DIJK, Teun A. *Ideology: A multidisciplinary approach*. Londres: Sage, 1998.
- *Ideología y discurso*. Barcelona: Ariel, 2003.
- WOOLARD, Kathryn A. «Language ideology as a field of inquiry». A: SCHIEFFELIN, Bambi B.; WOOLARD, Kathryn A.; KROSKRITY, Paul V. (ed.). *Language ideologies: Practice and theory*. Oxford: Oxford University Press, 1998, p. 3-49.
- *Singular and plural: Ideologies of linguistic authority in 21st century Catalonia*. Oxford; Nova York: Oxford University Press, 2016.
- WOOLARD, Kathryn A.; SCHIEFFELIN, Bambi B. «Language ideology». *Annual Review of Anthropology*, núm. 23 (1994), p. 55-82.